

monumentenwacht
Vlaanderen vzw

1. INLEIDING	5
2. WELKE VOGELS?	6
Beschermd, maar niet altijd onschuldig	6
Overzicht	7
3. OORZAKEN EN VORMEN VAN SCHADE	16
Vogels als schadefactor voor gebouwen	16
Verontreiniging en chemische schade	16
Waterschade	17
Biologische aantasting en gezondheidsrisico's	18
Mechanische schade	18
Schade door brand	19
Gebouwen als schadefactor voor vogelpopulaties	20
4. ONDERHOUD DOOR DE BEHEERDER	21
Schade aan gebouwen voorkomen	21
Regelmatige monitoring, controle en reiniging	21
Schadelijke vogels weren	22
Gebouwen toegankelijk houden voor beschermde of gewenste dieren	29
BESLUIT	36
BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE	37
COLOFON	38
ADRESSEN	39

Duiven voederen,
da's niks voor A!

Stad
is van
iedereen.

www.artsierpen.be
0800 160 80

END ARTSIERPEN

Op, rond en in onze gebouwen leven allerlei dieren. Sommige van die dieren berokkenen schade aan het gebouw of aan bepaalde onderdelen ervan, en daarom willen we ze weren. Maar andere worden er net door bedreigd, voornamelijk door goedbedoelde onderhouds- en renovatiewerken. Om deze problematiek verder uit te diepen, starten we in onze onderhoudsbrochures met een nieuwe reeks, een reeks die speciaal over dieren gaat. De voorliggende brochure over vogels bijt de spits af. In een tweede aflevering komen zoogdieren (waaronder vleermuizen) aan bod. De derde zal handelen over insecten, hun nut en hun gevaar voor historische gebouwen,

vooral dan voor de kwetsbare interieurs en inboedels.

Deze brochure brengt in een eerste deel (hoofdstuk 2) een overzicht van de vogels die we frequent in en rond onze gebouwen aantreffen. We schetsen hun relevante gewoonten en hun levensloop. Hoofdstuk 3 gaat na welke schade dieren veroorzaken aan gebouwen en hun inboedel, en welke dieren juist niet voor overlast zorgen. Het vierde en laatste hoofdstuk beschrijft hoe we onze monumenten kunnen beschermen, hoe we toegangen kunnen creëren en welke kieren en spleten we open moeten houden om 'gewenste' vogels nestgelegenheid te geven.

2 WELKE VOGELS?

1. BESCHERMD, MAAR NIET ALTIJD ONSCHULDIG

De vogels op, rond en in onze (monumentale) gebouwen laten zich opdelen in twee groepen: vogels die schade of overlast bezorgen en die we daarom liever weghouden, en vogels die we zonder veel risico in en om onze monumenten mogen toelaten.

Diverse vogelsoorten zijn echter bij Koninklijk Besluit (9/9/1981 en aanpassingen) beschermd. Kauwen, huismussen, huis-, boeren- en gierzwaluwen, de kleine mantelmeeuw... genieten in Vlaanderen een onvoorwaardelijke bescherming. Dit houdt in dat het verboden is de vogels te doden of hun eieren te verdelgen. Evenmin is het toegelaten hun nesten (bewoond of in aanbouw) opzettelijk te verstoren, weg te nemen of te vernielen. Andere soorten, zoals de zilvermeeuw, de spreeuw en de kraai, zijn in Vlaanderen voorwaardelijk beschermd. Dit wil zeggen dat ze enkel bestreden mogen worden om bepaalde redenen (bijvoorbeeld om belangrijke schade aan gewassen te voorkomen), tijdens afgebakende periodes en onder strikte voorwaarden.

De indeling in beschermde en niet-beschermde vogels komt jammer genoeg niet altijd overeen met de te weren of te dulden soorten voor onze gebouwen.

Vogelsoorten die overlast bezorgen, zijn vooral verwilderde stadsduiven, maar ook meeuwen (beschermd),

spreeuwen, kraaien (beschermd) en kauwen (beschermd). Ze vormen vaak een ware plaag, niet in de eerste plaats door hun massale aanwezigheid, maar vooral door de schade die ze veroorzaken aan gebouwen. Achtergelaten vuil (nestmateriaal, mest, voedselresten en kadavers) kan de goten en afvoeren verstopen. Droge takjes die ze deponderen in schoorstenen en op zolders zijn brandgevaarlijk. In het nest- en mestmateriaal leven ook heel wat parasieten en insecten die de historische interieurs kunnen aantasten. Uitwerpselen bevatten bovendien bestanddelen die reageren met de bouwmaterialen en zo een versnelde verwerking in de hand werken.

Huismussen, zwaluwen, gierzwaluwen, uilen... geven echter weinig overlast. Verschillende soorten zijn beschermd of komen zelfs voor op de rode lijst van kwetsbare, bedreigde of met uitsterven bedreigde vogelsoorten. Om ze niet te verjagen en hun nesten niet te verstoren moet er vooral bij restauratie- of renovatiewerken rekening gehouden worden met hun aanwezigheid.

2. OVERZICHT

Duiven (verwilderde *Columba livia*)

Niet alle duiven veroorzaken overlast op en rond onze gebouwen; dat zijn bijna uitsluitend verwilderde duiven die afstammen van de rotsduif (*Columba livia*). Zij hebben hun natuurlijke biotoop (rotsen) ingeruild voor het gebouwenpatrimonium. De raschte rotsduif meet 30 tot 35 cm en wordt zeldzaam. De afstammelingen van de rotsduif zijn echter alomtegenwoordig in de steden. Hun verenkleed is overwegend lichtgrijs, hun kop en hals donkergrijs. Ze hebben twee zwarte vleugelstrepen en een zwarte eindband aan de staart. Hun halszijden zijn glanzend groen en paars.

Duiven zijn alomtegenwoordig in het stadsbeeld. Ze strijken neer op richels,

Stadsduif

dakranden, vensterbanken, in nissen... ze besmeuren gevels en laten vuil, mest en nestmateriaal achter op daken en in goten.

Mensen houden al zeer lang duiven. Ooit was dat onder meer een economische activiteit en was voornamelijk het vlees gegeerd. Maar duiven hebben ook een fenomenaal oriëntatievermogen. Breng ze tot honderden kilometers ver van huis, en ze vinden nog altijd feilloos de weg terug. Daarmee waren zij dus uiterst geschikt om berichten over te brengen.

In de middeleeuwen mochten enkel de adel en de geestelijkheid duiven houden. Bij nieuwe kerken en andere gebouwen werd bewust nestgelegenheid voorzien of later toege-

voegd. De adel en kloosterorden bouwden duiventorens en -tillen om duiven te fokken voor consumptie, maar ook voor hun kostbare mest. Het bezit van een duivenhuis, duiventoren en duiventil was een van de heerlijke rechten die meestal enkel aan kasteelheren en kloosterordes werden toegekend. De opbrengst van de duiven en de duivenmest was vaak bestemd voor het levensonderhoud van de koster.

Een duiventoren heeft een ronde, vierkante of meerhoekige opbouw. Soms was de toren van onder tot

boven voorzien van nesten, tot meer dan 1000 nestplaatsen, vaak uitgespaard in de dikte van de muur. In andere gevallen was enkel het bovenste gedeelte bedoeld als duiventil en werd de ruimte onderaan als opslagplaats gebruikt, bijvoorbeeld voor graan, of als stal voor kleinvee. Aan

de buitenkant van de aanliegopeningen waren 'aanvliegplankjes' voorzien waar grote (roof)vogels geen gebruik van konden maken. De duiven zochten hun voedsel op de omliggende akkers en weilanden en werden doorgaans enkel in zeer strenge winters gevoerd.

Onder invloed van de Franse revolutie werden de heerlijke rechten in 1798 afgeschaft. Duiven houden mocht wel nog, maar het bouwen van nieuwe duiventillen en -torens was niet langer toegelaten.

Voornamelijk in de 20ste eeuw deed de duivensport zijn intrede en werd duiven houden een liefhebberij van de gewone man. Er werden verenigingen opgericht en wedstrijden voor postduiven georganiseerd. Tot de duivensport behoort ook het fokken van sierduiven voor tentoonstellingen. Helaas blijven er na zulke vluchten (wedstrijd- en oefenvluchten) wel eens dieren verdwaald achter. In de stad vinden ze ruim voldoende voedsel en schuilplaatsen.

Duiventoren uit Ingelmunster, heropgebouwd in Bokrijk

Meeuwen (*Larus argentatus*, *Larus graellsii*)

Meeuwen broeden doorgaans in grote kolonies op de grond. Geschikte broedgebieden zijn echter erg schaars in Vlaanderen. Sommige meeuwen lijken daar een antwoord op gevonden te hebben. De laatste jaren broeden immers heel wat zilvermeeuwen en kleine mantelmeeuwen op daken langs de Belgische kust.

De zilvermeeuw (*Larus argentatus*) meet 54 tot 60 cm. Het mannetje is gemiddeld iets groter dan het vrouwtje. De zilvermeeuw heeft een witte kop en onderzijde; de bovenzijde is zilvergrijs. Zijn jong is bruin, met vleugels en een staart die donkerder zijn. Afhankelijk van de ondersoort heeft de vogel roze, roodachtige, vleeskleurige, groenige of gele poten. Karakteristiek is de rode vlek op de ondersnavel. Het legsel telt meestal drie eieren.

Zilvermeeuw

De kleine mantelmeeuw (*Larus graellsii*) is met zijn 48 tot 56 cm (gemeten van snavel tot staart) eveneens een stevige vogel, hoewel kleiner dan de grote mantelmeeuw, zoals de naam aangeeft.

Deze vogel heeft gele poten en kan van de zilvermeeuw onderscheiden worden door de leigrijze mantel. Kleine mantelmeeuwen vertrekken gewoonlijk in het najaar naar warmere kustgebieden en keren tegen het voorjaar terug. Maar tegenwoordig worden zij ook 's winters waargenomen.

Sommige meeuwen zijn groot en agressief. Ze vervuilen gebouwen, tuinen en straten met hun uitwerpselen en met voedselresten. Of ze storen de omwoners met hun gekrijs. In Vlaan-

Kleine mantelmeeuw

deren is de zilvermeeuw voorwaardelijk, de kleine mantelmeeuw onvoorwaardelijk beschermd.

Spreeuwen (*Sturnus vulgaris*)

De spreeuw is 19 tot 22 cm lang. Zijn verenkleed is in de zomer zwart met een metaalglans en in de winter witgespikkeld. De snavel is in de zomer geel en in de winter donker van kleur.

Grote zwermen spreeuwen kunnen overlast bezorgen met hun uitwerpselen en hun geur. Hun aantal neemt af in de landen van de Benelux. De spreeuw geniet voorwaardelijke bescherming.

Spreeuw

Huismussen (*Passer domesticus*)

De huismus leeft verspreid over de hele wereld, vaak dichtbij of in woongebieden van de mens. De aanwezigheid van een groep huismussen wordt snel opgemerkt door hun typische getjilp. Het mannetje is gemakkelijk van het vrouwtje te onderscheiden door zijn donkerbruine verenkleed en zijn grijze kruin. Huismussen broeden vrijwel overal waar mensen wonen. Ze doen dat in kleine groepen en bouwen nesten in gaten in de muur, onder dakpannen en sporadisch ook in nestkasten. De laatste decennia is de populatie van de huismus in Nederland en in Vlaanderen drastisch gedaald. Dat komt onder andere omdat nieuwe huizen gebouwd worden zonder dakpannen of met daken die zo dicht gelegd zijn dat er geen kieren en sple-

Huisumus

ten meer te vinden zijn waarin de huismus een nestje kan bouwen. Ook milieuverontreiniging heeft er iets mee te maken. De huismus is onvoorwaardelijk beschermd.

Zwarte roodstaart (*Phoenicurus ochruros*)

Deze kleine, insectenetende zangvogel is 13 tot 14 cm groot. Oorspronkelijk broedde de zwarte roodstaart op hellingen met rotsblokken, kliffen en verspreid staande struiken, maar tegenwoordig ook in laagland in steden, havens en op industrieterreinen. Kerktorens, schoorstenen en fabrieksgebouwen vervangen de natuurlijke rotsen. Zwarte roodstaarten zijn trekvogels die overwinteren in de landen rond de Middellandse Zee. Zij behoren tot de vroegst terugkerende trekvogels en bezetten hun territorium al van begin maart. Ze nestelen in een holte of spleet of op de rand van een gebouw. Het nest is een klein, komvormig bouwsel van droog gras, plantentengels, mos en plantenvezels, vaak

Zwarte roodstaart

losjes samengevoegd. Doorgaans hebben ze twee, soms drie legsels per jaar. Deze soort is onvoorwaardelijk beschermd en is totaal onschadelijk voor monumenten.

Kraaiachtigen (*Corvus monedula*, *Corvus corone*)

Op en rond onze monumentale gebouwen komen hoofdzakelijk twee soorten kraaiachtigen voor: de kauw en de kraai. Deze slimme, beweeglijke en nieuwsgierige vogels hebben een groot aanpassingsvermogen.

De kauw (*Corvus monedula*) is doorgaans niet groter dan een duif. Hij is zwart met een grijze nek. Als stand- en zwerfvogel leeft hij meestal in families. Paren blijven elkaar voor het leven trouw en blijven vrijwel voortdurend in elkaars buurt, ook als zij zich in grotere groepen ophouden, vooral na de broedtijd en in de late herfst en de winter.

Kauwtjes eten voornamelijk dierlijk voedsel, naast voedselresten uit de keuken. Het nest bestaat uit een slordige stapel takken, bekleed met wol of haar. Kauwen zijn niet echt de grootste

Kauw

vervuilers, maar ze zijn meesters in het opstapelen van takjes. De kauw

geniet in Vlaanderen onvoorwaardelijke bescherming.

De kraai (*Corvus corone*)

is een forse vogel – merkbaar groter dan de kauw – en is helemaal zwart. Hij is overwegend een standvogel. Volwassen mannetjes en vrouwtjes hebben bijna altijd een sterke band en een eigen territorium dat lang stand houdt. Onvolwassen en niet broedende vogels leven in groep en delen de slaapplekken. Kraaien zijn de makers van de soms ongelooflijke nesten in torens, vooral op de tafelmenten en op kerkzolders. Die zijn erg brandgevaarlijk. Met de nesten komen vaak kevers, mijten en andere insecten het gebouw binnen, meestal aangetrokken door de stinkende uitwerpselen. De kraai is voorwaardelijk beschermd.

Kraai

Kerkuilen (*Tyto alba*)

De kerkuil heeft een opvallend verenkleed. De bovenzijde heeft een goudbruine tot leigrijze grondkleur en is gespikkeld. De onderzijde varieert van roestbruin tot wit. De kerkuil is herkenbaar aan zijn hartvormige gezichtsmasker, ook wel 'sluier' genoemd, met ogen die naar voren gericht zijn. Hij is ongeveer 34 cm groot; weegt circa 300 g, heeft hoge poten en lange, geruisloze vleugels met een spanwijdte van 90 tot 98 cm. De kerkuil is een nachtjager. Hij houdt van open terrein en jaagt vooral op muizen. Zijn zwarte braakballen meten ongeveer 41 bij 26 mm en bevatten veel skeletten van spits-, bos- en woelmuizen. De kerkuil was een rotsbewoner die

Kerkuil

zich aangepast heeft aan de menselijke omgeving. Hij houdt van stilte en verblijft daarom graag in ruïnes, afgelegen schuren, kerktorens... over het

algemeen oude cultuurlandschappen dus, met veel variatie. Hij heeft wel een open jachtterrein nodig, zoals

kruidrijke akkerlanden, heggen, bosjes en wegbermen. De kerkuil geniet een onvoorwaardelijke bescherming.

Uilen

Uilen hebben iets magisch, ze zijn geheimzinnig en ongrijpbaar. Met hun statische en voorname uiterlijk zijn ze al eeuwenlang het symbool van wijsheid en verstand.

De meeste uilen zijn schemer- of nachtdieren en leiden een verborgen bestaan. Het zijn nuttige dieren die belangrijk zijn voor het evenwicht in de natuur.

Hoewel uilen enkele kenmerken gemeen hebben met roofvogels, maken ze een aparte groep uit: de *strigiformes*. Roofvogels zijn dagjagers met een scherp gezichtsvermogen, uilen jagen 's nachts, gebruikmakend van hun sterk gehoor als ondersteuning voor hun matig zicht. Roofvogels hebben een krop om een voorraad voedsel op te nemen, uilen niet. En jonge uilen worden blind geboren, terwijl jonge roofvogels kunnen zien zodra ze uit het ei kruipen.

Uilen broeden in holen, in nesten van kraaien of roofvogels, in oude gebouwen zoals kerken (kerkuil) en schuren (steenuil), in rotswanden, steengroeven of op de grond. Vandaag broeden er ook heel wat in nestkasten. Uilen zijn zeer trouw aan hun broedplaats en gebruiken die dan ook vele jaren na elkaar. Uileneieren zijn wit en ronder van vorm dan andere vogeleieren. Witte strepen van uitwerpselen en

braakballen zijn enkele van de sporen die uilen achterlaten. Hun prooidieren variëren van insecten, vissen en kikkers tot vogels, knaagdieren, hazen en zelfs jonge reeën. Uilen eten hun prooi met huid en haar op. Omdat hun maag niet alles kanverteren, produceren ze braakballen. De onverteerde resten worden in de maag samengeperst tot een bal die via de slokdarm opgestuwd wordt. Zo worden er gemiddeld 2 braakballen per dag geproduceerd. Die zijn grijsachtig of zwart en bevatten veren, haar, botjes, schedeltjes, nagels, snavels en harde delen van insecten.

De mens is de grootste vijand van de uil. Doordat kerkuilen en velduilen vanuit een lage vlucht jagen terwijl ze een paar meter boven de grond vliegen, worden ze immers al eens door het verkeer opgescheept. Daarnaast vormen insecticiden een belangrijke doodsoorzaak. Uilen krijgen het gif binnen via muizen die vergiftigde insecten gegeten hebben. Het gif stapelt zich op en bij een bepaalde dosis hebben uileneieren een dunner schaal of zijn ze zelfs onvruchtbaar. Ook het verdwijnen van een geschikte leefomgeving en broedplaatsen leidt tot een verminderde uilenpopulatie. Enkele soorten, zoals de kerkuil, zijn ook gevoelig voor strenge aanhoudende vorst.

Gierzwaluwen (*Apus apus*)

Gierzwaluwen zijn nauwer verwant aan kolibries dan aan zwaluwen. Ze behoren tot de familie van de apodidae, de 'pootlozen'. Gierzwaluwen hebben wel poten, speciaal ontwikkeld met 4 tenen die naar voren gericht zijn om zich vast te klampen aan rotsen of muren. Ze hebben lange, sikkelvormige vleugels en een gevorkte staart. Het verenkleed is donker bruinzwart met een lichte keelvlak. Ze zijn 17 tot 18 cm lang, hebben een vleugelspanwijdte van 40 tot 44 cm en kunnen zeer snel vliegen.

Gierzwaluw

Gierzwaluwen hebben een bijzondere levenswijze: ze brengen haast heel hun leven al vliegend door. Slapen, eten en zelfs paren doen ze in de lucht. Ze broeden in steden en gemeenten. Oorspronkelijk waren gierzwaluwen rotsbewoners. Door de eeuwen heen hebben ze de rotsen ingeruild voor huizen. Ze wonen nu vooral in spleten en gaten van oude huizen. Ze zijn koloniebroeders en zijn zeer trouw aan

hun nestplaats. Na hun overwintering in tropisch en zuidelijk Afrika bezetten ze opnieuw de nesten van het vorige jaar. De gierzwaluwen zijn maar een korte periode in ons land. Eind april, begin mei komen ze aan en tegen half augustus zijn ze bijna allemaal weer weg. Ze eten uitsluitend insecten.

Gierzwaluwen geven geen overlast en besmeuren de gevels niet.

Zwaluwen (*Hirundinidae*)

Zwaluwen zijn niet verwant aan gierzwaluwen. Zij vormen een eigen familie. De 'echte' zwaluwen zijn kleiner dan de gierzwaluw en hebben pootjes om te lopen. Ze kunnen opvliegen vanaf de grond. Zwaluwen zijn geweldige insecteneters. Eén boerenzwaluw eet per week zowat 50.000 vliegen, muggen en andere insecten.

De huiszwaluw (*Delichon urbica*) verschilt van de boerenzwaluw door zijn minder diep gevorkte staart en zijn opvallend witte stuit boven de staart. Zijn rug is blauwzwart, zijn buik is roomkleurig. De huiszwaluw en de boerenzwaluw hebben ooit hun oorspronkelijke leefgebied van kliffen en rotsen verlaten om in onze buurt te komen broeden. Nu maken huiszwaluwen hun nesten van modder onder daken en bruggen. Boerenzwaluwen broeden in gebouwen, vooral op het platteland. Huiszwaluwen berokkenen geen schade aan gebouwen, wel laten ze een hoop mest achter. Maar ze zijn een beschermde vogelsoort en daarom is het verboden hun nesten – bewoond of in aanbouw – te vernietigen.

Huiszwaluw

Ook de populatie boerenzwaluwen (*Hirundo rustica*) in Vlaanderen is sinds de jaren 1970 sterk afgenomen. Toen waren er nog tussen de 100.000 en 200.000 broedparen; vandaag zijn dat er nog slechts tussen de 20.000 en 30.000. Een belangrijke oorzaak daarvan is het hermetisch afsluiten van stallingen. In de industriële veehouderij mogen om bedrijfstechnische en hygiënische redenen immers geen zwaluwen meer binnen.

Boerenzwaluw

3 OORZAKEN EN VORMEN VAN SCHADE

VOGELS ALS SCHADEFACTOR VOOR GEBOUWEN

De schade die vogels aanrichten, kan onderverdeeld worden in schadecategorieën. De belangrijkste zijn waterschade, verontreiniging en chemische schade en in mindere mate biologische, mechanische en brandschade. Vaak gaat het om een combinatie van verschillende factoren.

1. VERONTREINIGING EN CHEMISCHE SCHADE

Verontreiniging

Geen vogels zonder mest. Een duif produceert per jaar 10 tot 12 kg natgewicht of 2,5 kg drooggewicht aan uitwerpselen. De massale hoeveelheden uitwerpselen en nestmateriaal van duiven en andere vogels vervuilen in ernstige mate gevels en daken en vooral goten, platte daken en alle horizontale vooruitspringende delen zoals vensterbanken, waterlijsten, kordonlijsten (uitspringende sierbanden tussen verdiepingen), gevelnissen, stellinggoten en de min of meer horizontale delen van galmgaten en galmborden. De uitwerpselen laten soms ook lelijke strepen achter op de verticale gevelvlakken, vooral onder nesten, rustplaatsen en toegangen tot nestplaatsen in het gebouw. De vervuiling dringt in de poreuze materialen en is

Ook zolders kunnen sterk vervuild raken indien ze toegankelijk zijn voor duiven

soms moeilijk te verwijderen. En als dat al lukt, dan is de gevel vaak ontstard door kleurverschillen.

Bij geringe (mot)regen worden vervuilde goten spiegelglad. Monumentenwachters en onderhoudswerkers komen hierdoor in gevaarlijke situaties terecht. Een kostenraming van de vogeloverlast en in het bijzonder de duivenoverlast, is moeilijk te maken. Behalve het reinigen van goten, worden reiniging en herstel van door duivenmest aangetaste delen van monumenten meestal bij de algemene onderhouds- of restauratiewerken

gerekend. Naar schatting gaat het om enkele miljoenen euro's per jaar.

Vervuiling is niet alleen een esthetisch probleem, het mest- en nestmateriaal veroorzaakt ook chemische en vooral vochtschade.

Chemische schade

Waar uitwerpselen een schadelijke invloed hebben op gebouwen, zijn ze bijna altijd geproduceerd door een overpopulatie van verwilderde duiven. Ook een grote populatie meeuwen kan aardig wat mest produceren; dat doet zich meestal voor aan de kust of in grote havensteden. De meststoffen hebben een hoge zuurheidsgraad. Zo zit er in duivenmest 17,8% fosforzuur (H_3PO_4) en 3,3% zwavelzuur (H_2SO_4). De hoge zuurheidsgraad maakt dat natuursteen, baksteen, koper, lood, zink en verflagen versneld aangetast

Duivenmest dringt in de poreuze bakstenen

worden. De zuren vreten in op de materialen, wat zelfs na een grondige reiniging zichtbare sporen achterlaat.

2. WATERSCHADE

De verontreiniging door vogels leidt echter vooral tot waterschade. Door de uitwerpselen, maar ook door kadavers en nesten, raken regenwaterafvoeren en goten verstopt, met overstromingen en lekken tot gevolg. Dat geeft vaak ernstige gevolgschade aan het gebouw, zowel binnen als buiten. Muren worden nat door het aflopende water, wat mosvorming, zoutschade of vorstschade kan teweegbrengen. Wanneer het regenwater ongecontroleerd uit de goten naar de dakstructuur kan lopen, riskeren spantvoeten en muurplaten nat te worden, waardoor de kans op zwamaantasting toeneemt. Het water kan ook door de gewelven heen in een kerk sijpelen en er de binnenafwerking, muurschilderingen of schilderijen beschadigen.

Een dode duif in de vergaarbak verhindert een vlotte regenwaterafvoer

Het is bovendien een dure zaak om regenwaterafvoeren regelmatig te ontstoppen en goten proper te houden, die vaak hoog op moeilijk bereikbare plaatsen hangen. De stank die daarbij vrijkomt, is nog de minste zorg.

3. BIOLOGISCHE AANTASTING EN GEZONDHEIDSRISICO'S

Duivennesten stinken en bijna alle nesten van vogels zijn een broedhaard voor ongedierte zoals duizendpoten, oormotten, mijten, kleermotten, tapijtkevers, houtkevers, zilvervisjes en boekluizen. Vogelnesten op zolder, in schoorstenen, maar ook buiten kunnen evolueren tot ernstige infectiehaarden.

Wat houtaantastende kevers allemaal kunnen veroorzaken, is te lezen in de brochure 'Biologische aantastingen van hout'. In een andere onderhoudsbrochure wordt de activiteit van en schade door andere insecten belicht, wat voornamelijk gevolgen heeft voor de waardevolle interieurs en het roepend erfgoed.

Niet alleen kunnen vogels en vogelnesten biologische aantasting in de hand werken, ze kunnen ook gezondheidsrisico's meebrengen. Vogels kunnen ziekteverwekkers dragen: bacteriën, virussen en schimmels. Mensen die veel in contact komen met duiven, kunnen besmet worden. Ze krijgen zelden een infectieziekte door duiven, dat kan alleen bij hoge blootstelling aan de ziekteverwekkers. Wetenschappelijk onderzoek (in Nederland) heeft uitgewezen dat verwilderde duiven nauwelijks een risico vormen voor

de volksgezondheid. Ziekten als paratyfus, tuberculose en papegaaienziekte worden niet door duiven overgebracht. Een vorm van vogeltuberculose die bij duiven kan voorkomen, is trouwens onschadelijk voor de mens. Door organisch materiaal uit veren en opgedroogde ontlasting in te ademen, kan wel een 'duivenmelkerslong' ontstaan (*extrinsieke allergische alveolitis*). Met name monumentenwachters en onderhoudswerkers lopen dat risico omdat ze in de zolders van kerken of andere gebouwen komen die ook voor duiven toegankelijk zijn.

4. MECHANISCHE SCHADE

Langzame mechanische schade: slijtage, vervorming...

Wanneer vogels steeds op dezelfde plaatsen rusten en nesten, kunnen de sporen daarvan na enige tijd zichtbaar worden. Dat is echter verwaarloosbaar ten opzichte van de gewone verweeringspatronen door regen en wind.

Plotse mechanische schade: stoten, krassen, breuk...

Zowel grote als kleine vogels vliegen regelmatig tegen glas. Het risico op glasbreuk is het grootst bij grotere glaspartijen (zonder kleinhoutverdeling). Zeker bij oud en enkel glas is de kans op glasbreuk reëel.

Duiven, kraaien en kauwen kunnen eveneens onrechtstreeks mechanische schade veroorzaken. Een losliggende deksteen, een lei of een nokpan... kunnen bij het gewicht van een vogel uit evenwicht raken en naar beneden vallen, met allerhande gevolgen.

5. SCHADE DOOR BRAND

Kauwen en kraaien zijn meesters in het dumpen van droge takjes in schouwen of andere (hooggelegen) openingen. Ontdekken ze een gat met een diepte erachter, dan gooien ze die vol takjes tot ze het niveau van de opening bereikt hebben. Dergelijke stapels richten weinig rechtstreekse schade aan, maar ze zijn licht ontvlambaar en verhogen zo het risico op brand. Kauwen maken ook graag nesten in schoorstenen – zowel nog gebruikte als in onbruik geraakte –, vooral schoorstenen die geslept zijn.

Zo raakt de schoorsteen verstopt, en wanneer ze dan opnieuw in gebruik genomen wordt, kan er brand ontstaan in de droge, licht ontvlambare takjes. De nesten beletten ook dat de rookgassen goed afgevoerd worden, wat een risico op CO-vergiftiging inhoudt. Het vele condenswater van gasgestookte installaties zoekt in verstopte schouwen andere wegen, waardoor onverklaarbare lekken ontstaan.

Ook droge takken die op een torenzolder in het stof liggen, hebben niet veel nodig om vuur te vatten.

Droge takken als nestmateriaal

GEBOUWEN ALS SCHADEFACTOR VOOR VOGELPOPULATIES

Vogels veroorzaken overlast aan gebouwen, zoveel is duidelijk. Maar gebouwen en vooral veranderingen eraan, kunnen ook ongemakken meebrengen voor beschermde of bedreigde vogelsoorten zoals uilen, zwaluwen en gierzwaluwen, die vooral in oude gebouwen broeden. Oude gebouwen worden al eens afgebroken of gerestaureerd en gerenoveerd, waarbij alle kieren en spleten zorgvuldig gedicht worden. Vaak gebeurt dat tijdens de broedperiode, waarbij nesten systematisch vernield worden. Gierzwaluwen, uilen, mussen, spreuwen... kunnen dan geen gebruik meer

maken van de nissen, spleten, kieren, holle pannen of andere toegangen tot het gebouw. Vele soorten zijn honkvast en komen, ondanks een lange wintertrek, steevast naar hun stek terug. Naast vogels verliezen ook vleermuizen toegang tot hun zomerrustplaats. Meer informatie over vleermuizen is te vinden in de tweede aflevering van onze dierenreeks, 'Zoogdieren in en op gebouwen'.

Ook grote vlakken spiegelen glas op hoge gebouwen zijn voor veel vogels misleidend. Zij vliegen er in volle vlucht tegenaan en laten daarbij vaak het leven.

Openingen naar dakconstructies worden al te vaak weggerestaureerd

ONDERHOUD DOOR 4

DE BEHEERDER

SCHADE AAN GEBOUWEN VOORKOMEN

Monumenten kunnen in meerdere of mindere mate beschermd of afgeschermd worden tegen duiven en andere ongewenste vogels. Maar dikwijls wordt daarbij niet de oorzaak van het probleem aangepakt. Een overpopulatie van duiven of andere dieren heeft immers niet alleen betrekking op dat ene gebouw, maar op alle gebouwen in een gemeente, of zelfs in een provincie. Om voor het probleem een duurzame oplossing te vinden, moet het dan ook op die niveaus aangepakt worden. Pas dan kunnen afweersystemen effectief helpen om de monumenten te beschermen.

1. REGELMATIGE MONITORING, CONTROLE EN REINIGING

Om verontreiniging, chemische schade en vooral waterschade te voorkomen, is het belangrijk om goten, platte daken en afvoeren vrij te houden van nestmateriaal, kadavers, takken, bladeren, ballen... door ze regelmatig te reinigen. Wees alert wanneer het regenwater niet de normale weg volgt en probeer zo snel mogelijk verstoppingen ongedaan te maken. Door daken en goten proper te houden en daarbij chemisch agressieve stoffen te verwijderen, wordt de levensduur van de verschillende materialen verlengd. Ook takkennesten op zolders en in schoorstenen moeten verwijderd wor-

den. Enerzijds vermindert dat het risico op brandgevaar en CO-vergiftiging, anderzijds worden zo stofnesten en insecten die hierdoor aangetrokken worden, vermeden.

Duivenmest en afval, waar blijf je ermee? Kleine hoeveelheden kunnen verwerkt worden in de composthoop of als meststof gebruikt worden voor de tuin. Maar grote hoeveelheden raak je niet zomaar kwijt. Sommige gemeenten aanvaarden het nog in het containerpark. In de meeste gemeenten en intercommunales worden dierlijke meststoffen samen met het restafval opgehaald, maar dan gemengd met ander afval (bv. richtlijn in Tienen: niet meer dan 20 kg in een zak). In principe mag dierlijk afval niet in de GFT-bak. Wie een grote opruimactie onderneemt, informeert vooraf best bij de gemeente waar het afval naartoe mag. Met verse duivenmest (zonder nestmateriaal) kun je menig visser plezieren. Naar verluidt vormt duivenmest na een zuiveringsproces een geschikt ingrediënt voor een bepaald lokaas voor vissen (o.a. brasem). Zorg bij het opruimen van vogelnesten en -mest voor gepaste beschermingsmiddelen. Draag handschoenen en een stofmasker aangepast aan het type stof (klasse P3).

2. SCHADELIJKE VOGELS WEREN

Overlast door vogels en de daarmee samenhangende schade aan monumentale gebouwen kunnen verminderd worden door de aanwezigheid van schadelijke soorten te beperken. Dat kan door de populatie aan te pakken of door de gebouwen te beschermen. Een combinatie van beide geeft de grootste kans op succes, maar daarvoor is een globale aanpak nodig.

Beperk de populatie

Voedsel beperken en controleren

De duivenpopulatie in een stad of dorp is recht evenredig met het beschikbare voedsel. Worden de voedselvoorraden schaarser, dan zullen op termijn ook de duiven in aantal afnemen. Door de openbare ruimte schoon te maken en te houden, kunnen duiven zich niet te goed doen aan weggegooid en gemorst voedsel. Vooral bij publieke eetruimten die open aan de straat grenzen, zou daar

scherp op toegezien moeten worden. Het principe 'de vervuiler betaalt' kan effect hebben.

Toeristen of omwonenden die duiven voederen, doen ongewild meer kwaad dan goed. Helaas hebben eigenaars of beheerders van monumenten niet de bevoegdheid om dat te verbieden. Dat kan enkel bij politiereglement, maar zelfs dan is het erg moeilijk om toe te zien op de naleving ervan. Misschien kunnen informatie en sensibilisering de bevolking tot een ander gedrag bewegen...

Op gemeentelijk vlak kunnen de voedselvoorraden gecontroleerd worden op gewenste plaatsen of bij duiventillen, maar dan ook enkel en alleen daar. De tillen moeten zich dan wel op

Voedselresten trekken duiven aan

Duiventil in het Europapark in Antwerpen (Linkeroever)

plaatsen bevinden waar verwilderde duiven zich thuis voelen en die goed bereikbaar zijn voor onderhoud. Experimenten in Duitse en Zwitserse steden bleken positief. Er ontstond een kleinere, gezondere, constante en te controleren duivenpopulatie en klachten over duivenlast namen spectaculair af. Ondertussen werden ook in Rotterdam, Amsterdam, Zutphen, Kortrijk en Antwerpen duiventillen geïnstalleerd. Ervaring leert dat een algemeen voederverbod door de bevolking enkel slaagkansen heeft als het afgedwongen wordt.

Eieren steken en nesten verstoren

De groei van een dierenpopulatie kan afgeremd worden door te verhinderen dat de jongen opgroeien. Je kunt aan geboortebeperving doen door de eieren te schudden, te steken of systematisch te vervangen door kunsteieren van kalk of gips. Want als de eieren uit het nest genomen worden zonder iets in de plaats te leggen, zullen duiven opnieuw een legsel produceren en zal de populatie niet afnemen.

Een andere manier is de nesten te verstoren. De eigenaar/beheerder kan daar zelf toe bijdragen. Op goed bereikbare plaatsen – de rondgang van een toren, zakgoten... – volstaat het enkele keren per jaar het nestmateriaal weg te halen. Na verloop van tijd gaan duiven hun nestplaats vanzelf ergens anders zoeken. Moeilijk bereikbare plaatsen kunnen door diverse hulpmiddelen ongeschikt gemaakt worden als nestgelegenheid. Vergeet niet dat het verstoren, weghalen of vernietigen van bewoonde nes-

ten of nesten in aanbouw ten stelligste verboden is voor beschermde vogelsoorten!

Vogels afvangen

Duiven kunnen afgevangen worden met inlooptoepen. Die kunnen zowel buiten als binnen geplaatst worden. De duiven worden ernaartoe gelokt met voedsel of met een andere duif. Doorgaans is er wel iemand te vinden – een duivenmelker bijvoorbeeld – die de vangkooien wil plaatsen en regelmatig nazien. Voor een goed resultaat moeten de kooien zeer regelmatig gecontroleerd en leeggehaald worden.

Op pleinen en open plaatsen waar te veel duiven samentroepen, kunnen ze met netten gevangen worden. Door ze eerst minstens 3 tot 4 dagen op dezelfde plaats te voederen worden ze argeloos, waarna ze gemakkelijk met katapultnetten gevangen kunnen worden. Dat gebeurt het best vroeg in de ochtend om emotionele reacties van toeschouwers te vermijden. Voor deze methode is de tussenkomst van specialisten vereist, alleen al voor het materiaal. Bovendien kennen zij het best de wettelijke en reglementaire voorschriften.

Wat nu met al die afgevangen duiven? Geringde duiven moeten aan hun eigenaar aangeboden worden. Dat kan via de Koninklijke Belgische Duivenliefhebbersbond, die een afdeling heeft in elke provincie. Andere kunnen eventueel naar een asiel gebracht worden of op een ethisch verantwoorde manier geëuthanaseerd worden.

Duivensport beperken

Hoewel de duivensport ontkent dat postduiven medeverantwoordelijk zijn voor de duivenoverlast in steden, geeft het percentage van tussen de 10 en 75% verwilderde geringde duiven aan dat ze wel degelijk een rol spelen. Maar de duivensport aan banden leggen, leidt op zich niet tot een daling van het aantal duiven omdat de bestaande populatie van stadsduiven zich dan gewoon zal uitbreiden.

Ongeoorloofde praktijken

Er bestaan ook ongeoorloofde praktijken. Het gebruik van vergiftigd voedsel, zoals giftige granen, is wettelijk verboden en ecologisch onaanvaardbaar. De granen worden immers ook door andere vogels opgepikt. Voorts zijn er producten die de duiven tijdelijk verdoven. Theoretisch kunnen die dan met de hand gevangen worden, maar zij verstoppen zich dikwijls op onbereikbare plaatsen, waardoor het rendement van de methode daalt. Experimenten met onvruchtbaar makende producten zijn weinig succesvol gebleken en zijn ethisch en ecologisch onverantwoord.

Soortgelijke bezwaren bestaan er tegen het afschieten van duiven, wat ook wettelijk niet toegestaan is.

Bovendien kan de inslag van projectielen (kogels, hagel...) heel wat schade veroorzaken aan dak- of gootbekledingen, ruiten en andere bouw delen.

De gebouwen beveiligen

Eigenaars kunnen systemen laten aanbrengen om duiven en andere vogels van hun monument te weren of te verdrijven. Daarmee voorkomen

ze dat vogels er nestelen of rusten, of dat ze het gebouw binnendringen. Veel afweermiddelen hebben doorgaans echter geen invloed op het aantal vogels. Vooral duiven zullen gewoon een andere rustplaats in de buurt zoeken en daarmee wordt de overlast gewoon verplaatst.

Duiven zoeken een rustplaats in de buurt, zonder vervelende pinnen

Efficiënte afweermethoden

Netten

Een effectieve manier om vogels te weren, ook op lange termijn, is om openingen en nissen af te spannen met netten van gegalvaniseerd of roestvrij staal, of van een stevige UV-beschermde kunststof (polyethyleen, polipropyleen, nylon). Als de netten goed aangebracht zijn, is de methode bovendien diervriendelijk. Als ze echter te fijnmazig zijn, niet

Netten schermen de volledige gevel af en vallen nauwelijks op...

... tenzij je er dichtbij of onder staat

goed onderhouden worden of onjuist bevestigd zijn, kunnen vogels erin verstrikt raken en poten en vleugels breken. Dat geldt ook voor netten van natuurlijk materiaal, omdat die na verloop van tijd hun model verliezen.

Naast netten kan voor kleinere openingen zoals steigergaten, schoorsteenopeningen of torenvenstertjes ook grofmazig gaas gebruikt worden, van bijvoorbeeld polypropyleen of roestvrij staal. Vleermuizen kunnen

dan wel nog door de grove mazen heen. Netten en gaas kunnen een monument echter ontsieren. Het gebouw lijdt ook al eens fysieke schade door de manier waarop ze worden geplaatst. Een alternatief is om steigergaten dicht te maken door er blokken in te schuiven die net iets kleiner zijn dan de openingen.

Zo raken duiven en kauwen er niet meer in, maar vleermuizen of gierzwaluwen nog wel.

Steigergaten zijn gedeeltelijk afgesloten met bakstenen of natuurstenen blokken

Om te voorkomen dat kauwen en andere kraaiachtigen takjes gooien in schoorstenen of op zolders, moeten alle openingen en uitlaten zorgvuldig afgesloten worden met een stevig net of rooster, bij voorkeur van roestvrij staal. Is het net niet stevig genoeg, dan kunnen de boosdoeners het los-trekken. Zorg ervoor dat een goede ventilatie gewaarborgd blijft. Plaats geen netten voor onderhoudsgevoelige delen van het gebouw of

toegangen naar die delen (zoals goten, afvoerroosters...). Hier zijn horren of roosters op hun plaats, die uitneembaar zijn of scharnieren hebben. Plaats ze zo ver mogelijk naar de buitenkant van de muur, zodat er weinig plaats overblijft voor vogels om te nestelen of te rusten.

De maasgrootte van netten, gaas en horren is afhankelijk van de vogel die geweerd wordt. Zo wordt een maaswijdte van 75 mm aanbevolen voor meeuwen, 50 mm voor duiven, 28 mm voor spreeuwen en 19 mm voor huis-mussen. Houd bij het plaatsen ook rekening met beschermde en onschadelijke diersoorten zoals vleermuizen en uilen die wel naar binnen mogen. Gebruik geen hexagonaal 'kippen-gaas', want dat kan dodelijk zijn voor vleermuizen: zodra ze één vleugel door een maas heen gekregen hebben, zitten ze onherroepelijk vast.

Pennen

Pennen van roestvrij staal of kunststof verhinderen dat duiven kunnen landen, zodat ze een andere broed- en rustplaats moeten zoeken. Pennen komen vaak voor op vensterbanken, richels, gootranden, in galmgaten... Hun bevestiging vormt echter een probleem. Ze kunnen op al dan niet verende strips in de ondergrond geschroefd worden, maar dan moeten er gaten gemaakt worden. Die kunnen zich met water vullen en bij vorst schade aanrichten of houtrot veroorzaken wanneer hout de ondergrond is. Pennen kunnen ook vastgelijmd worden. De lijm, zo is gebleken, is niet meer te verwijderen of laat snel los. De pennen hebben dus een korte levensduur én er blijven vlekken achter op natuursteen. Naast de fysieke schade is er ook visuele schade: een woud van pennen ontsiert het monument. Ook wordt de werking soms

Pennen

Duivennest ondanks – of dankzij – de aangebrachte pennen

tenietgedaan als duiven op de pennen een nest bouwen, als er bladeren op de pennen achterblijven of als de pennen verbogen zijn, waardoor duiven zich ertussen kunnen nestelen. Bovendien kunnen jonge, onervaren duiven zich eraan verwonden.

Pennen bemoeilijken een regelmatig onderhoud maar worden ook zelf beschadigd tijdens dat onderhoud. Als monumentenwachters of anderen voor onderhoud of kleine reparaties langs een raam naar buiten moeten of over de gootrand moeten klimmen, worden de pinnen daarbij – ongewild – beschadigd, verbogen of komen ze los.

Draden

Dunne draden van roestvrij staal, vooral in combinatie met trekveren, maken dat duiven niet kunnen landen. Zij zoeken immers steeds een vaste

Draden

ondergrond. De visuele schade van draden is gering en ze zijn diervriendelijk. Wanneer ze in dagkanten (de zijkanten van kozijnen) geschroefd worden, brengt dit wel fysieke schade mee. Een goed systeem bestaat erin ze op gootranden te solderen.

Ook hier is het echter opletten met onderhoudsgevoelige plaatsen of doorgangen naar de onderhoudsgevoelige delen van het gebouw.

Schrikdraad

Een elektromagnetisch pulssysteem, ook elektrostatisch systeem genoemd, bestaat uit een tweetal draden vlak bij elkaar. Wanneer een duif landt, raken zijn poten beide draden en krijgt hij kleine stroomstootjes. Deze elektrische puls wordt door een elektromagneet opgewekt. De methode is effectief, ook op lange termijn omdat er geen gewenning optreedt. Het stroomstootje is niet schadelijk voor de duif. Maar de aanleg van een elektrische installatie en de bevestiging van de draden vormen wel een probleem. Zij worden namelijk op de ondergrond geschroefd of gelijmd. En dan duiken dezelfde problemen op als bij pennen.

Weinig effectieve of dieronvriendelijke afweermethodes

Licht

Een stroboscoop geeft lichtsignalen met een vaste frequentie. De methode is diervriendelijk, maar slechts op korte termijn effectief, want na verloop van tijd treedt er gewenning op.

Replica's van roofvogels

Replica's van roofvogels plaatsen is diervriendelijk, maar ook hier treedt na enige tijd gewenning op. Soms worden replica's van duiven gebruikt, omdat de echte duiven daarin concurrenten zien van wie ze het territorium niet willen betreden.

Geluid

Een ultrasone installatie produceert een voor mensen onhoorbaar geluid. Duiven horen het wel, maar wennen eraan en laten zich er niet door afschrikken wanneer ze een nest hebben. De geluidsgolven kunnen wel de gehoor- en evenwichtsorganen van de duif beschadigen en zijn dus niet diervriendelijk.

Ultrasone installatie

Kleefpasta

Kleefpasta, ook contactafweerstof genoemd, veroorzaakt irritatie aan de poten en onzekerheid bij startende en landende duiven. Ervaring leert dat duiven na verloop van tijd het gebouw mijden en lang wegblijven. De pasta hardt echter snel uit en moet dus met een zekere regelmaat vervangen worden. Hierbij wordt een speciale reinigingsvloeistof gebruikt, die in de steen trekt en er zeer moeilijk uit te verwijderen is. Ook laat de pasta zwarte strepen achter op de steen. Om hem eenvoudig te kunnen verwijderen wordt de pasta wel op weerbestendige kleefband aangebracht. Het middel is dieronvriendelijk, omdat het via de poten in de ogen of de veren terecht kan komen, en omdat duiven en andere vogels erin blijven vastkleven en zo verhongeren.

Geur

Een bepaalde olfactorische afweerstof – dat zijn stoffen die inwerken op de reukzin – maakt duiven onrustig en brengt trekdrang teweeg. De werking is echter gering en bij een overdosis is de kans op vergiftiging groot. Daarom wordt deze weinig effectieve methode afgeraden.

GEBOUWEN TOEGANKELIJK HOUDEN VOOR BESCHERMDE OF GEWENSTE DIEREN

Restauratie en renovatie vormen een grote bedreiging voor beschermde of nuttige vogels. Gebakken dakpannen worden vervangen door strakke, goed aansluitende industriële dakpannen of kunstleien en openingen onder het boeibord (de opstaande kant van een met hout beklede dakgoot) worden dichtgemaakt voor de isolatie. Op die manier verdwijnt steeds meer nestgelegenheid in oude gebouwen. Met een beetje extra moeite en wat extra geld kunnen bestaande nestruimtes behouden blijven of kan vervangende nestgelegenheid gecreëerd worden. De extra kosten zijn verwaarloosbaar in de totale bouwsom. Sommige

gemeenten geven zelfs subsidies om dergelijke acties te ondersteunen. Vaak zijn opdrachtgevers, aannemers en architecten zich er helemaal niet van bewust dat door restauratie of herstelwerkzaamheden nestgelegenheden verdwijnen.

Wat als er waardevolle beschermde diersoorten aanwezig zijn?

Probeer de renovatie of restauratie te plannen buiten het broedseizoen. Neem contact op met de plaatselijke vogelwerkgroep of natuurpuntafdeling om te achterhalen of er in het gebouw een beschermde vogelsoort geregistreerd is en welke beschermingsmaatregelen het best genomen worden. Er bestaan ook richtlijnen per soort.

Spreeuwennesten in de toren van het voormalige refugium van Sint-Truiden te Mechelen

Nederlandse benaming	Latijnse benaming	vogelsoort	Broedseizoen															
			januari	februari	maart	april	mei	juni	juli	augustus	september	oktober	november	december				
zilvermeeuw	Larus argentatus		x															
kleine mantelmeeuw	Larus graellsii			x														
spreeuw	Sturnus vulgaris			x														
huismus	Passer domesticus			x														
zwarte roodstaart	Phoenicurus ochruros			x														
kauw	Corvus monedula			x														
kraai	Corvus corone			x														
kerkuil	Tyto alba			x														
gierzwaluw	Apus apus			x														
huishwaluw	Delichon urbica			x														
boerenzwaluw	Hirundo rustica			x														

broedseizoen

uitlopend broedseizoen in voedselrijke jaren

in het land

beperkte aanwezigheid

broedt in voedselrijke jaren
2 (soms 3) keer; kunnen het
hele jaar door broeden
(als er voldoende voedsel is)

eind maart-eind juli

broeden 2 à 3 x/jaar

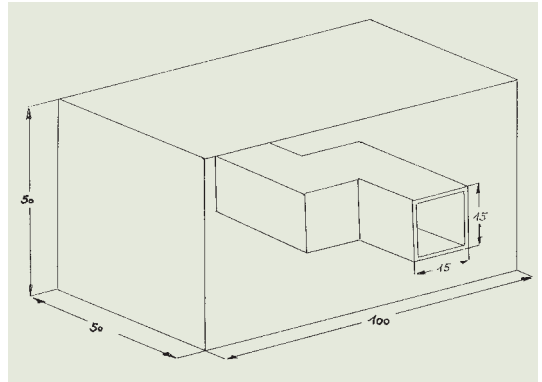
broeden 2 à 3 x/jaar

Uilen

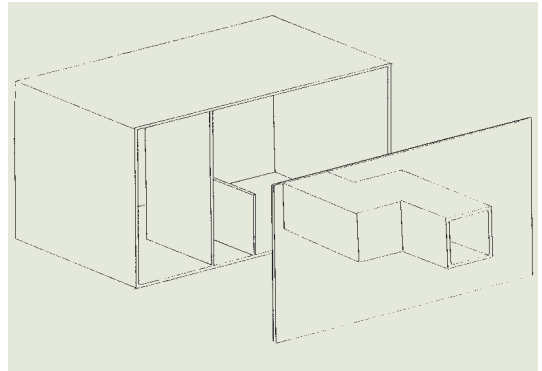
De kerkuilenpopulatie stond jaren geleden op de rode lijst van bedreigde diersoorten maar is stilaan aan een opmars bezig. De laatste jaren werden in Vlaanderen weer behoorlijke aantallen broedgevallen genoteerd: 776 in 2005, 458 in 2006 en 964 in 2007.

Dat de kerkuilenpopulatie sterk teruggevallen is, heeft diverse oorzaken, waar eigenaars/beheerders van gebouwen doorgaans voor niets tussen zitten. Toch kunnen zij het verlies van broedgelegenheid helpen tegengaan. Dikwijls worden bij een restauratie alle openingen vakkundig afgedicht, zodat uilen of andere bewoners er niet meer in of uit kunnen. Woont er een kerkuilenpaar in een gebouw, tracht dan hun broedseizoen, hoofdzakelijk in het vroege voorjaar, ruwweg van 1 maart tot 31 mei, zo veel mogelijk te respecteren. Overweeg ook om kleine openingen zoals steigergaten, dakranden en monnikskapen die uitgeven op een donkere ruimte, open te laten. De kerkuil heeft voldoende aan een invliegopening van 15 bij 15 cm. Duiven worden afgeschrikt door de duisternis achter de invliegopeningen en zijn ook minder acrobatische vliegers, zodat zij die doorgaans niet kunnen gebruiken. Is het niet mogelijk een invliegopening voor uilen te voorzien, dan kan een nestbak met een inlooppijp uitkomst bieden.

Een S-vormige inlooppijp verhindert dat duiven zich meester maken van de nestbak of de zolder, omdat er dan geen licht te zien is. Laat de nestkasten goed aansluiten op een steigergat, luik of dakkapel. Maak ze 50 cm breed,

Kerkuilennestkast met S-vormige inlooppijp

Uilennestkast: binnenzicht

100 cm lang en 50 cm hoog. Voorzie de invliegopening (15 cm x 15 cm) boven in een hoekje. Plaats in de nestkast 1 of 2 tussenschotjes, zodat er een voorkamer en een nestkamer ontstaat. Leg wat gekapt stro of braakballenpulp op de bodem, want uilen brengen zelf geen nestmateriaal binnen.

Een nestkast voor uilen is gemakkelijk zelf te maken, maar ga toch best te rade bij specialisten die ook de nazorg op zich kunnen nemen. De medewerkers van de Kerkuilwerkgroep Vlaan-

deren kunnen beslist helpen. Het doel van deze werkgroep is alle nog resterende broedplaatsen veilig te stellen en op nog geschikte plaatsen nieuwe (of opnieuw) broedgelegenheid te scheppen door speciale nestkasten te plaatsen. Ze gaan tegelijk na of een gebouw een geschikte habitat is voor uilen. Het heeft immers weinig zin broedgelegenheid te voorzien als het gebouw in een omgeving ligt waar de kerkuil onvoldoende voedsel vindt. De Kerkuilwerkgroep Vlaanderen is een autonome werkgroep die werkt onder de vleugels van en gesteund wordt door Vogelbescherming Vlaanderen vzw.

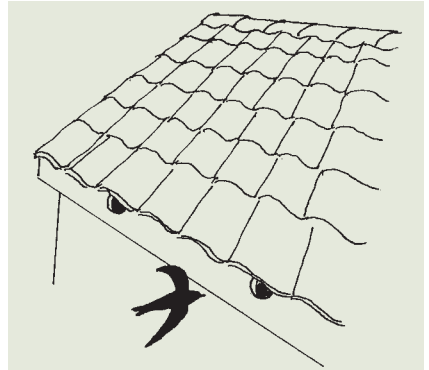
Monumentenwachters hebben in de praktijk vastgesteld dat daar waar kerkuilen wonen er over het algemeen minder duivenoverlast is. Hoewel daar geen wetenschappelijke verklaring voor bestaat, is dat toch mooi meegenomen in de strijd tegen de duivenplaag.

Gierzwaluwen

Zowel gierzwaluwen als huiszwaluwen zijn erg honkvast en bevreesd voor al wat nieuw is. Dit houdt in dat bij afbraak van gebouwen, maar ook bij renovatie- of restauratiewerken, de vogels zich niet vaak opnieuw vestigen in de buurt van de oude kolonie.

Bij renovatie is het voor de gierzwaluwenpopulatie belangrijk dat boeiborden niet dichtgemaakt worden met lood of zink. Het instuiven van sneeuw kan goedkoper worden tegengegaan door het onderliggende onderdak op te krullen. Is een zink- of loodslab

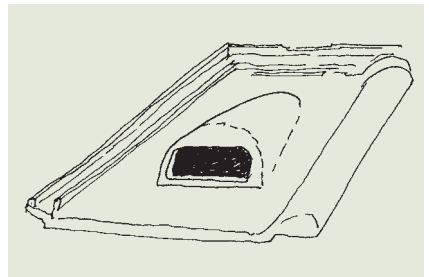
onvermijdelijk, licht de slab dan hier en daar op zodat er een opening ontstaat van ongeveer 3 cm.

Boeibord voorzien van enkele invliegopeningen

Een andere mogelijkheid is sleuven aanbrengen onderaan de afkasting van de goten. De sleuven meten dan best 3 bij 7 cm en liggen minstens een halve meter van elkaar. Zorg dat de sleuven zo dicht mogelijk bij de gevel liggen. Dit soort openingen is in trek bij zowel gierzwaluwen als vleermuizen. Ook houten nestkasten, speciale dakpannen voor gierzwaluwen, verluchtingspannen of neststenen ingemetseld in de gevel, creëren extra broedplaatsen.

Gierzwaluwpan of aangepaste verluchtingspan

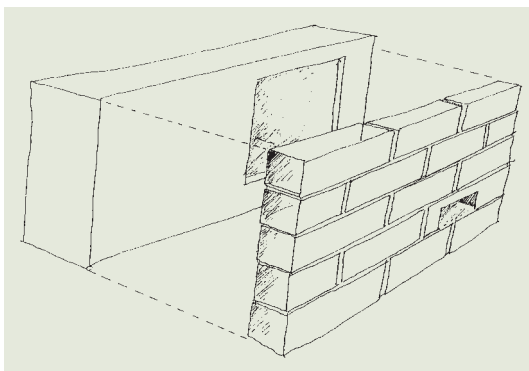

Verluchtingspan

Alle nestgelegenheden – behalve de speciale dakpannen – hebben bij voorkeur een oppervlakte van minstens 15 x 25 cm en een hoogte van minstens 13 cm. De invliegopening moet 7 cm breed bij 3,5 cm hoog, 5 cm bij 5 cm of cirkelvormig met een diameter van 5 cm. Breng de invliegopening asymmetrisch aan zodat er een donkere hoek ontstaat en plaats ze niet meer dan 2 cm boven de bodem binnenin. Dat gebeurt liefst vóór de kolonie volledig verdwijnt en zo dicht mogelijk bij nog bestaande nesten. Win vooraf inlichtingen in over de beste locatie voor deze extra broedholten.

Het is belangrijk dat er onder de in- en uitvliegopeningen een vrije ruimte van 3 m is voor de vrije val die gierzwaluwen maken wanneer ze hun nest verlaten. Nestplaatsen voor gierzwaluwen en andere holenbroedende soorten horen niet in de zon te staan. Plaats ze tegen koele noord- en oostgevels om hitte in de kleine broedruimte te vermijden. Als ze in de schaduw blijven van 9 tot 19 uur – bijvoor-

Nestkast ingemetseld in de gevel

beeld onder een dakrand –, komen gevels in de andere windrichtingen ook in aanmerking.

Zwaluwen

Zwaluwen plakken hun nestjes vaak tegen de gevel onder een ondiepe dakoversteek, tussen de balken, onder bruggen... Zorg bij de renovatie van een gebouw met huiszwaluwen steeds voor gepaste vervangende broedgelegenheid met kunstnesten, liefst op een plaats en in een stijl die zo goed mogelijk aansluiten bij de oorspronkelijke nestplaatsen.

Zwaluwen zijn niet de properste vogels en deponeren hun uitwerpselen op alles wat onder hun nest hangt of staat.

Mestplankjes van ongeveer 25 cm breed kunnen dit euvel verhelpen. Hang ze echter niet te dicht onder het nest (en dus ook onder de dakoversteek), want dan is de kans groot dat stadsduiven de plankjes als broed- of rustplaats in beslag nemen. Een afstand van 50 cm is ideaal. Voorzie

Mest is gemakkelijk te verwijderen wanneer u een plankje aanbrengt onder het zwaluwnest

ook planken op de grond of zand onder de nestplaatsen om te beletten dat de uitwerpselen invreten in de tegels of de ondergrond.

Zwaluwnesten zijn volledig beschermd volgens de wet. Zodra zwaluwen beginnen met de bouw van hun nest en zolang het nest bezet is, is het verboden ze weg te nemen. Verwijder liefst ook geen nesten na het broedseizoen en schilder er eventueel omheen. Zwaluwen gebruiken hun nest verscheidene jaren. Bovendien trekken bestaande nesten 'nieuwkomers' aan.

Mestplankjes kunnen ook nuttig zijn bij aanliegopeningen voor duiven

Per vogelsoort of groep zijn verschillende federale of regionale werkgroepen actief. Hun contactgegevens en de contactpersonen vindt u via de overkoepelde organisaties:

www.kerkuilwerkgroep.be

Op de website van de Kerkuilwerkgroep Vlaanderen vindt u algemene informatie over de kerkuilenwerkgroep, de doelstellingen, werking en regionale contactpersonen of organisaties. Daar staat ook de adressen van de VOC's (VogelOpvangCentra) in België, waar gewonde uilen en andere (roof)vogels naartoe gebracht kunnen worden.

Contactadres: Kerkuilenwerkgroep Vlaanderen, Postbus 6, 3110 Rotselaar.

www.natuurpunt.be

De vereniging werkt op vlakken als natuurbehoud en -beheer, natuurbeleving, natuurstudie, beleidswerking, vorming en educatie rond natuur.

Contactadres: Secretariaat Natuurpunt, Coxiestraat 11, 2800 Mechelen, tel.: 015 29 72 20, fax: 015 42 49 21, e-mail: info@natuurpunt.be.

www.vogelbescherming.be

Vogelbescherming Vlaanderen is een vzw die zich inzet voor alle in het wild levende vogels en andere dieren. Ze overkoepelt en coördineert 11 erkende Opvangcentra voor Vogels en Wilde Dieren (VOC's) in heel Vlaanderen. De website vermeldt de adressen van de VOC's in België, waar u terecht kunt met gewonde uilen en andere (roof)vogels en wilde dieren.

Contactadres: Vogelbescherming Vlaanderen vzw, Schuttershof 14, 9100 Sint-Niklaas (Nieuwkerken-Waas), tel.: 03 296 26 80, fax: 03 296 26 82, e-mail: info@vogelbescherming.be.

www.noorderkempen.be/gierzwaluwen/index.htm

De werkgroep werkt educatieve projecten uit, geeft informatie en is actief bezig met het inventariseren en het verbeteren van de nestmogelijkheden bij renovaties (vooral in Essen en omgeving).

Contactadres: Gierzwaluwwerkgroep, p/a Guido Gezellelaan 13, B-2910 Essen, tel.: 03 667 49 19, e-mail: svennekedebock@scarlet.be.

Vogels om het huis hebben, is best aangenaam. Ze brengen kleur en leven in de brouwerij, zijn leuk om naar te kijken en kunnen gemakkelijk gelokt worden met voedsel. Voor de gebouwen zijn niet alle vogelsoorten even gewenst. Duiven, meeuwen, kauwen en kraaien kunnen heel wat schade aanrichten. Er zijn voldoende methodes om de gebouwen te beschermen tegen – te veel – ongewenste vogels: van kleine ingrepen zoals een schoorsteenopening afschermen tegen kauwen, tot duurdere totaalinstallaties om duiven van het gebouw weg te houden. Om een overpopulatie van duiven te vermijden, is echter een globale aanpak op gemeentelijk of provinciaal niveau aangewezen, anders verlegt het probleem zich.

Bij renovatiewerken of bij het plaatsen van afweersystemen vallen ech-

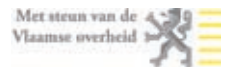
ter ook enkele soorten uit de boot. Zwaluwen, uilen, gierzwaluwen verliezen hun nestplaats omdat de gebouwen en alle kleine openingen hermetisch afgesloten worden. Met wat aandacht kunnen kleine openingen behouden blijven, zodat de kleinere vogels (die weinig schade of vervuiling meebrengen) wel kunnen blijven wonen op, in en rond onze monumenten. Afweersystemen voor ongewenste vogels kunnen perfect gecombineerd worden met nestmogelijkheden voor gewenste vogels. Houd bij werkzaamheden zoveel mogelijk rekening met het broedseizoen. Van beschermde vogels (zowel gierzwaluwen, zwaluwen, uilen als kauwen) mogen bewoonde nesten of nesten in aanbouw trouwens niet zomaar verstoord worden. Bestrijding is in sommige gevallen toegestaan, maar onder strikte voorwaarden.

- MARC DE BORGHHER, *Vogels in en rond monumenten*, uit *M&L 23/4*, juli-augustus 2004
- GAIA, *Plan goed duivenbeleid*, 2006?
- TACO HERMANS, *Overlast door duiven*, info restauratie en beheer, RDMZ, 3de herwerkte druk, mei 2005
- www.kerkuilwerkgroep.be
- MONUMENTENWACHT NEDERLAND, *Informatieblad I 460-1 Vogels en vleermuizen*.
- www.natuurpunt.be
- PROVINCIALE GROENDOMEINEN REGIO MECHELEN, *Het geheim van de uilenman*, herfst 2006
- SGS, infosessie met powerpointpresentatie voor monumentenwachters over Pest Control, 2006
- MARC SMETS, *Provinciaal netwerk: bestrijding overlast door verwilderde duiven*, onuitgegeven nota, Monumentenwacht Limburg, mei 2006
- www.vogelbescherming.be

- 2de herwerkte druk
- Redactie Birgit van Laar
- Eindredactie Marijke Hoflack
- Coördinatie Anouk Stulens
- Lay-out en druk Drukkerij Leën, Hasselt
- Foto's © Monumentenwacht Vlaanderen vzw,
Monumentenwacht Limburg vzw en
Monumentenwacht Provincie Antwerpen vzw
- Tekeningen Marc Debaecke, Monumentenwacht
Vlaanderen vzw
- Met dank aan Jan Rodts (vogelbescherming Vlaanderen)
en Ludo Smets (Kerkuilwerkgroep
Vlaanderen)
- Verantwoordelijke uitgever Luc Verpoest
- Wettelijk depot D/2008/10.191/1
- Met de steun van de 5 Vlaamse provincies

- Met de steun van de Vlaamse Overheid

© Monumentenwacht Vlaanderen vzw, oktober 2008

U vindt een Monumentenwachtvereniging in elke provincie. Daarnaast zorgt Monumentenwacht Vlaanderen vzw voor ondersteuning en coördinatie.

■ Monumentenwacht Provincie Antwerpen vzw

Turnhoutsebaan 232 | 2100 Antwerpen (Deurne)

T +32 3 360 52 34 | F +32 3 360 52 36

E administratie@monumentenwachtantwerpen.be

■ Monumentenwacht Limburg vzw

Willekensmolenstraat 140 | 3500 Hasselt

T +32 11 23 75 90 | F +32 11 23 75 95

E mowa@limburg.be

■ Monumentenwacht Oost-Vlaanderen vzw

Directie en secretariaat

W. Wilsonplein 2 | 9000 Gent

T +32 9 267 72 42 | F +32 9 267 72 98

Inspectiedienst

Abdisstraat 2 | 9000 Gent

T +32 9 234 18 55

E monumentenwacht@oost-vlaanderen.be

■ Monumentenwacht Vlaams-Brabant vzw

Gemeenteplein 5 | 3010 Leuven (Kessel-Lo)

T +32 16 31 97 50 | F +32 16 31 97 58

E monumentenwacht@vl-brabant.be

■ Monumentenwacht West-Vlaanderen vzw

Koning Leopold III-laan 31 | 8200 Brugge (Sint-Andries)

T +32 50 40 31 36 | F +32 50 40 34 58

E monumentenwacht@west-vlaanderen.be

■ Monumentenwacht Vlaanderen vzw

Erfgoedhuis 'Den Wolsack'

Oude Beurs 27 | 2000 Antwerpen

T +32 3 212 29 50 | F +32 3 212 29 51

E info@monumentenwacht.be

W www.monumentenwacht.be

